

1. Друштвеноисторијски контекст смене редакција у 18. веку

1690. Велика сеоба Срба под Арсенијем III Чарнојевићем (в. *Историја српског народа*, Београд: СКЗ)

Периодизације типова књижевних језика у 18. веку (**Борис Унбегаун, Никита Толстој**)

Наставак преписивачке делатности у новим условима: рачанска школа

Утицај руске писмености пре доласка руских учитеља: пример Гаврила Стефановића Венцовића (*Меч духовни*) и грофа Ђорђа Бранковића (*Славеносрпске хронике*)

Бранковићев „барокни стил“ као наслеђе руског барока: барокна реченица (тешко разумљива, предугачка реченица оптерећена инверзијама, уметањима и померањем глагола на њен крај)

Покатоличавање и унијаћење Срба: Црквена унија тј. Греко-католичка црква (признавање папе за врховног поглавара), која инсистира на реформи ћирилице и њеном приближавању латиници

Карловачка митрополија

Обраћање митрополита Мојсија (Мојсеја) Петровића руском цару Петру Великом
Свесна жртва Српске православне цркве, која српску редакцију замењује сродном, руском, у оквиру истог духовног савеза („а славјански језик је наш језик“, порука из писма)

Руски одговор: учитељи и отварање школа у Карловцима (1726, 1733)

Значајне године:

1683-1699. Велики бечки рат

1688. Ђорђе Бранковић добија титулу грофа

1689. Ђорђе Бранковић затворен у Бечу

1690. Прва привилегија и Велика сеоба Срба

1726. Максим Суворов, Славјанска школа

1733. Емануил Козачински, Латинска школа

2. Графијске и ортографске црте рускословенског језика

Сличности и разлике између двеју редакција: две *варијанте* (социолингвистички термин) истог књижевног (старословенског тј. староцрквенословенског) језика

Све редакције стсл. језика чине *црквенословенски језик*

Ресавски правопис приближио ортографске норме (враћају се графеме дебело јер и јери, итд.)

Руска и српска црквена ћирилица: сличности и разлике: уп. Теофан Прокопович, *Первоје ученије отроком* и рукописни буквар Гаврила Стефановића Венцловића из 1717. године (А. Младеновић)

Постепено одомаћивање појединих графема из руске грађанске ћирилице, „гражданице“ (графеме: щ, й, я)

Лако прихваћене граfiјско-ортографске иновације (нова вредност јата, безгласни јерови...)

Прихватање руске грађанске ћирилице *као система* (прво у делима Захарија Орфелина од 50-их година 18. века, потом пауза, па у делима Доситеја Обрадовића од 1783. године)

Победа гражданице у световној култури на смени 18. и 19. века

3. Фонетске, морфолошке, творбене и лексичке црте рускословенског језика

А. Карактеристичне црте:

а) Резултати вокализације (ѣ > е, ѡ > о)

б) Одсуство вокалног *р* и *л*

в) Група *жд* (: *ђ*)

г) Завршетак *-ич* у презименима

д) Основа *свобод-*

ђ) воктатив једнине = номинатив једнине

е) Наставак *-у* у 1. лицу једнине презента

ж) Наставак *-т* у 3. лицу једнине и множине презента

з) Наставци *-аго*, *-его*, *-ого* генитиву и акузативу заменичко-придевске деклинације

и) Префикси *в-*, *во-*, *воз-*, *со-* и сл.

ј) Рускословенски суфикси *-(ич)ески*, *-ество* (различити у односу на српску редакцију); црквенословенски суфикси *-ије*, *-тељ* и сл. (исти су у обе редакције)

к) Лексика: *собрание, погибель, число, часть, можно, кроме, поне, зане, обаче, паки, сице, либо* (упоредити *Речник црквенословенског језика* Саве Петковић и *Даничићев Рјечник из књижевних старина српских*)

Б. Идентичне црте у обе редакције:

- а) Облици са метатезом и облици са „полногласјем“
- б) Чување резултата друге палатализације (к : ц, г : з, х : с)
- в) Употреба аориста (други јужнословенски утицај у Русији)
- г) Заједнички облици множине именица (Дмн., Имн., Лмн.)
- д) Инфинитив са наставком *–ти*

В. Неприхваћене црте рсл. језика код Срба

- а) изговор фонеме јери
- б) руски фонетизам тите (тете, тхете)
- в) руски акценат

Литература:

Павле Ивић, *Преглед историје српског језика*

Александар Младеновић, *Славеносрпски језик*

Павле Ивић, *Српски народ и његов језик*

Питер Херити, *Језичка разматрања*

Светозар Стијовић, *Славенизми у Његошевим песничким делима*

Јован Јерковић, *Језик и писци*

Александар Белић, *Вукова борба за народни и књижевни језик*

Александар Милановић, *Кратка историја српског књижевног језика*

4. Рускословенски писци и дела на српском језичком тлу

1741. Христифор Жефаровић, *Стематологија* (укрштање двеју духовних традиција: Slavia Orthodoxa, тј. Православна Славија, и Slavia Latina, тј. Католичка Славија)

1748. Симеон Симоновић, *Описаније светаго божјија града Јерусалима*
1755. Митрополит Павле Ненадовић прештампава *Граматику* М. Смотричког
1782. Теодор Јанковић Миријевски – поређење трију језика као пример трију стилова (високог, средњег и ниског) у српском језику (в. П. Ивић)

Учени Јован Рајић

Рођен 1726. године, сматрали су га за најученијег Србина
Писао на рускословенском, руском и српском народном језику
Две верзије песме
1761. *Горестни плач*
1762-1763. *Плач Србији*
1793. *Цветник* (утицај жанра на избор језика/стила – слично Доситејевим *Совјетима здраваго разума*)
Три стила: славенски стил, руски историографски стил, српски стил (*Бој змаја са орлови*)
„Српски стил“ као средство за агитацију и буђење српског народа у шаљивом епу

Свестрани Захарија Орфелин

Рођен 1726. године (као и Ј. Рајић), навестранија личност српског 18. века (в. Лазар Чурчић)
Писао на рускословенском, руском, славеносрпском и српском народном језику
Увео грађанску ћирилицу у српску културу
Калиграфија (в. фототипско издање Динка Давидова)
1759. *Калиграфија* (у другом издању и графема <ц> као „валахијско“ тј. влашко/румунско слово)
1767. *Буквар*
1768. *Славеносрпски магазин*: први часопис код Срба (утицај западноевропске културе који Србима стиже дитектно, али и преко руске културе); Орфелинов предговор као пример славеносрпског текста; статус руског језика у предговору, првом манифестном тексту о српском књижевном језику; различити текстови писани различитим језицима
1776. Захарија Орфелин, *Прописи*

Потоња издања приручника *Искусни подрумар*: приређивачева посрбљавања Орфелиновог језика

5. Руски књижевни језик у употреби код Срба

Руски књижевни језик као „историјски/историографски стил“ (Толстој) и „историографски слог“: функционално сужавање опсега руског књижевног језика међу Србима

Руска историјска и историографска литература као основа наше историографије и руско тржиште као изазов

1754. Владика Василије Петровић, *Историја о Черној Гори* (Москва)

1765. Павле Јулинац, *Краткоје введеније в историју происхожденија славеносрбскога народа*

1772. Захарија Орфелин, *Житије и славија дјела Петра Великаго*

1794-1795. Јован Рајић, *Историја разних славенских народов*

Литература:

Борис Унбегаун, *Почеци књижевног језика код Срба*, Београд – Нови Сад 1995.

Питер Херити, *Језичка разматрања*, Београд – Нови Сад 1999.

Никита И. Толстој, *Студије и чланци из историје српског књижевног језика*, Београд – Нови Сад 2004.

Владимир П. Гутков, *Славистика – србистика. Изабрани радови*, Београд – Нови Сад 2005.

Лазар Чурчић, *Књига о Захарији Орфелину*, Загреб 2002.

Александар Младеновић, *О народном језику Јована Рајића*, Нови Сад 1964.

6. Славеносрпски језик као потрага за средњим стилем

Античка поставка о трима стилевима: одраз у српском бароку и класицизму (18-19. век), који је у потпуности преузимају, а укида је тек романтизам у 19. веку

Намере бечког двора и избор Теодора Јанковића Миријевског: славеносрпски (грађански) као књижевни језик, спас за ћирилицу (в. Ивић, Преглед)

Два смера хибридизације: а) понародњавање рускословенског на простору данашње Војводине (од високог стила ка нижем); б) култивација народног израза убацивањем лексичких славенизама на простору Црне Горе (од ниског стила ка вишем).

Кључне црте сл. језика: а) ненормираност на свим нивоима (графијском, ортографском, фонетско-фонолошком, морфолошком, синтаксичком, лексичком); б) конкуренција различитих облика на свим нивоима: између народних облика и славенизама, између домаће лексике, славенизама, позајмљеница и туђица.

Као последица ненормираности и непревредног стања појављују се лексички *славеносрбизми*, односно хибридне лексеме у којима срећемо одлике двеју редакција, или једне од редакција и народног језика. Славеносрбизми су заправо последица језичке несигурности тадашњих писаца, њиховог огрешења које је последица несвесног укрштања, на пример: *путашество* (ссл. *путаашество* : рсл. *путешество*), *отачество* (ссл. *отачаство* : рсл. *отечество*) и сл.

Славеносрпски језик постаје доминантан у изразу српских класицистичких и сентименталистичких писаца. Рачунајући и његову доситејевску фазу, може се рећи да су њиме писали: Захарија Орфелин, Доситеј Обрадовић, Атанасије Стојковић, Павле Соларић, Милован Видаковић, Јован Стерија Поповић и други најзначајнији књижевници друге половине 18. и прве половине 19. века.

7. Доситејевски језик (доситејевска фаза славеносрпског језика)

Рађање другог таласа просветитељства код Срба: после Гаврила Стефановића Венцловића, стижу Доситеј Обрадовић, Павле Соларић и Атанасије Стојковић.

Идеја о демократизацији културе: ефикасно описмењавање на народном језику

Оштрије раздвајање световне и духовне културе

Превласт грађанске ћирилице над црквеном у 19. веку

Расте број штампаних књига

Расте број жанрова

Генеза функционалних стилова (публицистичког, научног, административног)

Језички пуризам (посрбљавање речи страног порекла)

Барокни китњасти стил

Одсуство прописане нормe (граматичке и лексичке)

Графијско-ортографска норма Аврама Мразовића ослоњена на рсл. праксу

„Крајишки круг“: питање српског језика и ћирилице на крајњем западу језичке териотрије: реформа ћирилице Саве Мркаља и запажања Павла Соларића у контексту унијаћења Срва Језик првих Вукових радова, до 1814. године (рукописна рецензија *Новина сербских, Писменица*)

Доситејев језик као модел доситејевског

Језик углавном уједначен између разних дела

Упрошћен Доситејев модел књижевног језика: народни језик (народна граматичка структура у морфологији и синтакси) који је употпуњен, обогаћен лексичким славенизмима, нарочито у вишој (интелектуалној) лексици

Доситејев манифестни текст (први после Орфелиновог): *Писмо Харалампију* (наслов није оригиналан, текст који фингира писмо очекивано је без наслова, а почиње речима: „Љубезни Харалампије, здравствуј!“)

Сличност и разлике у односу на Вукову концепцију: статус славенизама

Одсуство већег интересовања за графијско-ортографска питања

Монографије о Доситејевом језику: М. Сучевић и Х. Куна

Особине доситејевског језика

И даље *конкуренција* језичких средстава (колебања) на различитим језичким нивоима:

а) графијском нивоу: <ћ> : <тъ>, <ђ> : <дъ> (мркаљевска и вуковска решења), обележавање фонеме /j/, нарочито у интервокалском положају;

б) ортографском нивоу: морфонолошки и фонолошки ортографски проседе; историјски проседе: писање јата, јерија и сл.;

в) фонетско-фонолошком нивоу: статус фонеме /h/, адаптација позајмљеница (*иштил* : *стил*, *демократија* : *демокрација*, *Амазанка* : *Амазонка*, *Египат* : *Египет* итд.);

г) морфолошком нивоу: различити облици ДИЛ мн. именица, књишки и народни заменичко-придевски наставци, компарација придева, статус партиципа;

д) творбеном нивоу: творбени дублети са цсл. и народним суфиксима (-тељ : -лац, -ије : -је и сл., уп. Вуков превод *Новог завјета* из 1847. и опис његових твореница у предговору);
ђ) лексичком: бројни синоними у истом тексту (славенизми, позајмљенице : народне речи), глобални пораст фреквенције народних речи на уштрб славенизама;
е) синтаксичком: допунски део сложеног предиката (инфинитив : да + презент).

Мркаљева реформа ћирилице и његови претходници

1810. *Сало дебелога јера либо азбукопротрес*: прва системски спроведена реформа ћирилице, изнесена у форми филолошке расправе која је одушевила чак и Јернеја Копитара. Копитар је на почетку саветовао Вуку да пише по Мркаљевом моделу, што је Вук и прихватио, али замењујући црквене графеме грађанским.

Дело је написано славеносрпским језиком, на појединим местима је слабо разумљиво. У наслову је лако разумљива метафора о непотребности дебелога јера, али и свих других непотребних графема.

Постоји више фототипских издања која је лако пронаћи у библиотекама.

Важно: у питању је била реформа *црквене*, а не *грађанске* ћирилице, разлог: „адријатически“ Срби, међу које су спадали и Мркаљ и Соларић, још се нису навикли на гражданицу, и у њој виде културну и црквену заверу против Срба (уп. Павле Соларић).

Мркаљево поглавље: „Колико Србљи за језик свој требају писмена?“

Слова (писмена) и њихова класификација: *јединозвучна* (а, б, в, г...), *многозвучна* (јат, кси, пси, тхета, от, щ...), *звукпроменљива* (ї, є...), *заменљива* (з : s, и : ѥ : ы). Идеал је да сва писмена буду јединозвучна.

Мркаљево позивање на претходнике у реформи: Доситеја Обрадовића, Атанасија Стојковића, Павла Соларића, Јована Дошеновића. Сви они су само одстрањивали у својим делима сувишне графеме (највише јерове), али не пишући граfiјско-ортографске расправе (деловање само у пракси, не и у филолошкој теорији).

Лука Георгијевић Милованов само је поменут у фусноти, иако је исте године (1810) и он реформисао српску ћирилицу, свдећи је на 30 графема. Његова студија о версификацији, у којој је и реформа ћирилице, остала је у рукопису, а постхумно је објавио Вук Караџић.

Мркаљево одстрањивање сувишних графема – ствара графематски систем од 29 јединица, без решења за фонему /dž/, а разлози су: језички пуризам и задржавање морфонолошког правописа (в. Милановић, *Језик весма полезан*).

Мркаљ се замонашио, а постоје различите претпоставке зашто је то учинио.

1817. Мркаљ је у *Новинама српским* објавио текст „Палинодија либо обрана дебелог јера“, у којем образлаже потребу да се у појединим позицијама врати дебело јер, сматрајући да се чује полугласнички елемент (нпр. у изговору предлога *с*, *к* и сл.). Вук је осудио овај текст, али је остао са Мркаљем у пријатељским односима и обилазио га је у бечкој болници, носећи му књиге.

Невољно задржавање диграфа <љ, њ, ть, дь>: избегавање нових графема у ћирилици јер то Србе асоцира на унијаћење; циљ је извршити реформу, али без нових графема (уп. касније иницијативе Саве Текелије у Матици српској)

Мркаљево <і> из црквене и његов еквивалент <і̇> или <і̆> у грађанској ћирилици (различите штампарије имале су различито изрезано слово, са једном или две тачке; у питању су алографи исте графеме).

Литература:

Вук Стефановић Караџић, *О језику и књижевности I*, Београд 1968.

Александар Белић, *О великим ствараоцима*, Београд 1998.

Александар Младеновић, *Славеносрпски језик*

Ирена Грицкат, *Студије из историје српскохрватског језика*

Милорад Павић, *Историја српске књижевности барокног доба (XVII и XVIII век)*, Београд 1970.

Милорад Павић, *Историја српске књижевности класицизма и предромантизма. Класицизам*, Београд 1979.

Милорад Павић, *Историја, стил и стил*, Нови Сад 1985.

Милорад Павић, *Историја српске књижевности. Барок*, Београд 1991.

Александар Милановић, *Језик весма полезан*, Београд 2013.

Александар Милановић, *Вуков век*, Београд 2019.

Монографије о језику предвуковских писаца (Младеновић, Кашић, Јерковић, Херити, Суботић, Куна, Нуорлуото, Бабић, Милановић)

8. Вукова реформа језика, писма и правописа

1813. Долазак у Беч, познанство са Јернејем Копитаром, великим словеначким филологом и цензором за све словенске књиге у Бечу; почетак сарадње, Копитар постаје Вуков ментор и први саветник, што остаје до смрти (1845).

1814. *Писменица српскога језика*: методолошки и термилошки узор је *Славенска граматика* А. Мразовића, али је Вукова граматика оригинално дело; у питању је први опис гласовне и морфолошке структуре српскога народног језика; дата је на крају и прва класификација српских дијалекта (три нарјечја: херцеговачко, ресавско и сремско), па се Вук може сматрати првим српским дијалектологом.

1817. Вукове рецензије романа Милована Видаковића, најцењенијег и најчитанијег писца који ствара славеносрпским (доситејевским) језиком: напада наивност и немотивисаност поступака књижевних јунака, али највише *језик* Видаковићевих романа; Белић сматра да је овим рецензијама Вук створио књижевни језик, јер се у њима огледа „културно мишљење“ преточено у језик.

1818. *Српски рјечник*: револуционарна реформа 1) граfiје тј. писма; 2) ортографије тј. правописа; 3) основице књижевног језика. Сарадник и консултант Копитар преводи Вуку речи на немачки и латински (језике науке и културе у Хабзбуршкој монархији). Кључно у речнику:

1) Реформа ћирилице: а) одбацивање Мркаљевих диграфа и уношење *нових графема* (посве нове и Вукове су <љ> и <њ>, добијене спајањем делова диграфа; графему <ћ> са дугом традицијом помиње и Мркаљ, али је не нормира; нацрт за <ђ> Вук је добио у преписци од Лукијана Мушицког, свештеника и песника који је у почетку био на Вуковој страни), б) увођење графеме <ј> из латинице, што је изазвало бурну реакцију и свештенства и грађанске интелигенције; в) увођење графеме <џ> из српске писмености (уп. Венцловићев буквар из 1717, Орфелинову Калиграфију).

2) Реформа правописа: уместо морфонолошког Вук прелази на фонолошки (фонетски) правопис и то је револуционаран корак у односу на Мркаљев модел. После Павла Соларића и Саве Мркаља, и Вук се позива на Аделунгово начело „пиши као што говориш“, али га и први спроводи у пракси (уместо *србски* сада пише *српски*). Прво Соларић, а потом и Мркаљ, фонолошко писање само су најавили, али га нису и остварили.

3) Реформа основице књижевног језика: у *Српској граматички*, датој у склопу речника, детаљније и боље описана је граматичка структура народног језика у односу на *Писменицу*, а опет је дата и класификација српских дијалекта. У самом *Српском рјечнику* (око чијег наслова се Вук колебао, размишљајући и о интернационалној лексеми *лексикон*, и о руској *словник*, али и о конструкцији *Сокровиште мисли рода*) сакупљене су само речи које се говоре у народу (више од 26.000), без обзира на њихово порекло; у речник су ушле и речи страног порекла (славенизми: *опишти*, *сушти*, *свештеник* и сл.; многи турцизми, германизми итд.); унета је и опсцена лексика; контролне речнике („илирске“ речнике Стулија, Дела беле и др.) Вук је добио од Копитара, али је речи записивао по сећању; углавном су то речи из тршићког говора, али не само оне; Вук још увек није упознат са целином српских говора (није био на Косову и Метохији, у Приморју итд.); осим речи из народног, Вук уноси и речи из фолклорног језика (нпр. тзв. *стајаће речи*), а често као примере наводи баштину наше народне књижевности.

У речнику се препознају фонетске црте тршићког говора које касније неће ући у норму књижевног (стандардног) језика.

Главни узроци напада на Вуков речник: уношење јоте (што је трајало и 1847) и опсцене лексике. Једини афирмативни текст о Вуковом речнику објавио је Димитрије Давидовић у бечким *Новинама српским*.

Током тридесетих година 19. века, након путовања и живе спознаје српског језика у Приморју и Црној Гори, Вук врши две велике реконструкције књижевнојезичке норме у складу са оним што је чуо међу говорницима српског језика, а то је да изговарају глас *x* и да не врше јекавско јотовање у групама *tj* и *dj*:

1836. У *Пословицама* увођење етимолошког гласа и слова <x> у домаћим речима; Вук задржава и облике са секундарним /v/ и /j/, односно фонетске дублете: *ухо/уво*, *снаха/снаја*

и сл. Враћањем /h/ Вук постиже регуларност морфолошких парадигми: *ја бих : ти би, он би; сиромах : сиромаха, сиромаху* (уп. *сиромас : сиромас, сиромасу*);

1839. Одустајање од јекавског јотовања у групама *тј* и *ђј*: уместо *ћерати, лећети, ђевојка, ђед* сада Вук пише *тјерати, летјети, дјевојка, дјед*. Регуларност парадигми, односно системност између облика и овде је већа: *дијете : дјеца* (уп. *дијете : ђеца*). Вук, дакле, већ инсистира на „опћенитој правилности“ књижевног језика, иако ће овај појам увести касније. Реконструкцијама из 1836. и 1839. године Вук је извршио и 1) *урбанизацију* и 2) *архаизацију* стандардног језика: узор за реконструкцију били су му градски говори (дубровачки говор и говор градова и вароши у Босни и Херцеговини), који су чували архаичне језичке црте, потиснуте у скоро свим говорима динамичног источнохерцеговачког дијалекта. Сачувале су их само изоловане групе: католици у издвојеном Дубровнику и муслимански живаљ, социјално издвојен од хришћана.

1847. Неформална Вукова победа: у истој години објављена су четири чувена дела којима је доказана функционалност вуковског језика у областима књижевности и науке. Иако је до 1847. јачао фронт Вукових неистомишљеника (1826. формирање Матице српске у Пешти, 1841. формирање Друштва српске словесности у Београду), ојачан и ставовима митрополита Стевана Стратимировића и Српске православне цркве, Вук је око себе окупио двојицу младих „вучића“, Брака Радичевића и Ђуру Даничића.

Четири кључна дела:

а) Бранко Радичевић, *Песме*, романтичарска поезија која је утрла пут победи романтизма; за Вукову реформу нарочито је битна песма „Пут“, у којој исмева Вукове противнике, а уздиже Вука и његов шут реформе; народни језик, али са дијалекатским цртама које нису биле дозвољене у Вуковом моделу;

б) Ђуро Даничић, *Рат за српски језик и правопис*, научна расправа којом је окончана дуга полемика између Вука и Јована Хацића, водећег ауторитета у Матици српској; Даничић је доказао домете вуковског језика и у науци, те допринео формирању научног функционалног стила;

в) Вук Карацић, превод *Новог завјета* на народни језик, са трећим великим програмским текстом (после Орфелиновог и Доситејевог), у којем образлаже сопствене лексичке поступке и тиме нуди модел попуњавања лексичких празнина у стандардном језику;

г) Петар Петровић Његош, *Горски вијенац*, написан народним језиком (што је у складу са Вуковом концепцијом), али не источнохерцеговачким дијалектом. Уз то, световни и духовни владар Црне Горе у овом делу је активирао, као и у другим делима, обиље лексичких славенизама (в. Стијовић). Дело је штампано славеносрпском графицијом и ортографијом.

Остала дела објављена 1847. године која на различите начине учествују у „рату“: први број *Гласника Друштва српске словесности*, у којем су и филолошке расправе, али другачије оријентације у односу на Вукову; Јоксим Новић Оточанин, врло популарни спев *Лазарица* као опонашање епске народне песме; рукописна Српска граматика Јована Суботића, која је победила на конкурс Матице српске иако је била написана Вуковом ћирилицом, али уз задржавање графеме јат, итд.

Завештање грофа Саве Текелије, највећег добротвора Матице српске, да се у овој институцији ништа не сме објавити Вуковом реформисаном ћирилицом већ је наилазило на отпоре. Отпор према Вуку слаби и у Друштву српске словености. Вук постаје његов члан, потом и Даничић. Даничић временом постаје и секретар Друштва, а своје записнике води Вуковим језиком и писмом.

1850. Бечки књижевни договор

Вук Стеф. Карацић, *Срби сви и свуда* (1849) – текст у којем Вук и даље тврди да су сви штокавци Срби јер говоре српским језиком (филолошки критеријум за диференцијацију нација)

Однос народа, језика и књижевности (романтичарски поглед): један народ треба једну књижевност (= писменост, књижевни језик) да има

Именовање књижевног језика: само „јужно нарјечје“ (проблем селекције „наречја“ које ће бити у основи књижевног језика за Србе и Хрвате)

Нормирање ијекавице – Вуков задатак

Писање етимолошког /х/

Проблем деklinације именица

Проблем вокалног /р/

Просторно у временско лоцирање: У Бечу 28. ожујка п. н. 1850.

Потписници: Иван Кукуљевић, др Димитрија Деметер, Иван Мажуранић, Вук Стеф. Караџић, Винко Пацел, Фрањо Миклошић, Стјепан Пејаковић, Ђ. Даничић

1850. Ђуро Даничић, *Мала српска граматика*: прва *нормативна* граматика српског језика (Вукове две граматике су биле *дескриптивне* тј. *описне*, али са одређеним нормативистичким знацима шта је боље одабрати). Због Даничићеве граматике Вук је одустао од идеје да у друго издање *Српског рјечника* (1852) опет уврсти и допуњену Српску граматику.

1852. *Српски рјечник* (друго издање): 1844. године Копитар је умро, али већ од 1845. Вук почиње да сарађује са младим Ђорђем Поповићем, који ће се у науци од 1847. појавити под именом Ђуро Даничић. Даничић све време помаже Вуку на припреми речника, који је : 1) неупоредиво богатији лексиком (преко 47.000 речи наспрам 26.000 из првог речника); 2) неупоредиво боље „покрио“ српски језички простор будући да је Вук сада имао сакупљаче и са крајњег запада, итд. Вук је из другог издања избацио општену лексику. Кључни помак представљало је и стабилизовање Вук-Даничићеве акценатске норме. Даничић је преузео Копитареву улогу и у многим другим решењима у овом издању речника.

1868. Укидање последње званичне забране, тј. званична Вукова победа: у Кнежевини Србији коју је створио кнез Милош Обреновић дуго су задржане забране на увоз књига штампаних Вуковим језиком и правописом, као и на штампање таквих дела. Постепено су забране укидане, а последња, на штампање школских уџбеника у Србији, укинута је пре свега захваљујући дугој борби Друштва српске словесности против ригидних решења које је наметало Министарство просвете (Попечитељство просвештенија).

9. Период после укидања забране: епоха кристализације књижевног језика

Активност Ђуре Даничића на нормирању српског језика, стварање србистичке школе (Јован Бошковић, Јован Живановић, Стојан Новаковић)

„Филолошка критика“ као логична последица стабилизације стандардног језика: квалитет књижевног дела одређује се пре свега према чистоти језика у њему. Родоначелник је Ђуро

Даничић, а главни представници његови блиски сарадници. Њено превладавање остварено је већ у студијама С. Вуловића и Љ. Недића. Жесток је осудио Јован Скерлић, али је Радосав Бошковић за ову школу налазио разумевање.

Покушај конзервације и канонизације Вуковог језика (у филолошким и граматичким расправама Ј. Бошковића и Ј. Живановића). Сличан покушај прави крајем 19. в. и Томо Маретић у Загребу, пишући *Gramatiku i stilistiku hrvatskoga ili srpskoga jezika* пре свега на основу корпуса који су чинила Вукова и Даничићева дела.

Литература:

Вук Стефановић Караџић, *О језику и књижевности I-III*, сабрана дела Вук Караџића, Београд: Просвета.

Александар Белић, *О великим ствараоцима*, Изабрана дела Александра Белића, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, 1998.

Павле Ивић, *О Вуку Караџићу*

Љубомир Стојановић, *Живот и рад Вука Стефановића Караџића*

Миодраг Поповић, *Вук Стефановић Караџић*

Милка Ивић, *О језику Вуковом и вуковском*

Меша Селимовић, *За и против Вука*

10. Епоха „београдског стила“

Недовољно истицан податак, који је прави увод у причу о „београдском стилу“, јесте појава прве нормативне граматике екавског изговора, коју је 1894. године објавио Стојан Новаковић под насловом Српска граматика. Иако је Новаковићев учитељ Даничић био и остао доследан ијекавац, прихватајући Вукову идеју у свим својим делима (па чак и у говору), иако је и сам Новаковић покушао да са екавице пређе на ијекавицу, схватио је да је и из научних и из националних и политичких разлога важно прописати и екавицу. Екавица је, дакле, први пут прописана тек крајем 19. века, а то је Новаковић поновио и у другом издању из 1902. године.

Круг интелектуалаца окупљен у Београду као политичком и културном центру утиче на промене у стандардном језику (в. Белић). Није у питању „стил“, већ епоха у развоју стандардног језика. Погрешно именовање, које су прихватили Исидора Секулић и др., ипак се усталило, иако је већ Белић током 30-их година 20. в. указао на његове лоше стране.

Утицај француског језика: напушта се руски и немачки утицај, јача немачки. То се огледа и у промени правописних начела: напушта се *граматичка* интерпункција (као у немачком језику), а прихвата *логичка* (као у француском). Главни поборници нових ортографских схватања су француски ђаци (Богдан Поповић, *Начело интерпункције*). Продире велики број нових *галицизама*, у књижевност, публицистику, науку.

Промене у лексици и синтакси: *модернизација*, *интелектуализација* и *европеизација* стандардног језика. Сличан процес у исто време и у бугарском језику. Многе лексеме, нарочито руске и црквенословенске, које су биле застареле и крајем 19. века сада трајно нестају. Реченица се скраћује, ритам се убрзава у складу са говорним темпом престонице. Из сложених реченица нестају корелативи (*ако – онда, када – тада, будући да – зато* и сл.).

Представници:

а) Књижевност: прозаисти позног реализма (Милован Глишић, Лаза Лазаревић, Сима Матавуљ са београдским причама), песници модерне (Милан Ракић, Јован Дучић, Сима Пандуровић), Војислав Илић као најјава у поезији.

б) Новинарство: новинари „Политике“ и других дневних новина и часописа у Београду.

в) наука и есејистика („интелектуални стил“ – П. Ивић): Светислав Вуловић, Љубомир Недић, Богдан Поповић, Павле Поповић, Јован Скерлић, Александар Белић, Слободан Јовановић, Михаило Петровић Алас.

У епохи „београдског стила“ стандардни језик ипак је остао чврсто на вуковским темељима, само је грађевина додатно учвршћена и кроз реновирање модернизована. Прво право сучељавање са архаичног вуковског језика уследило је тек у епохи авангарде, а најдоследнији у критици тромости вуковског језика и епског десетерца који му је у основи остао је Станислав Винавер. Он је сматрао да се језик књижевности, али и стандардни језик, морају угледати на живи београдски говор.

Литература:

Slavko Vukomanović, *Jezik, društvo, nacija* (текст Књижевног договора)

Александар Белић, *Око нашег књижевног језика*

Новица Петковић, *Словенске пчеле у Грачаници*

Павле Ивић, *О Вуку Караџићу*

Павле Ивић, *Преглед историје српског језика*

Александар Милановић, *Вуков век*